

Schoonheid in extremis

Naar een voordracht gehouden tijdens de najaarsvergadering van de Nederlandse Vereniging van Tandartsen op 2 oktober 1992 te Utrecht.

REIJNDERS F. Schoonheid in extremis. Ned Tijdschr Tandheelkd 1993; 100: 462.

F. Reijnders, kunsthistoricus

Trefwoord: Esthetiek

Adres: Dr. F. Reijnders, Surinameplein 63, 1058 GU Amsterdam.

1 Inleiding

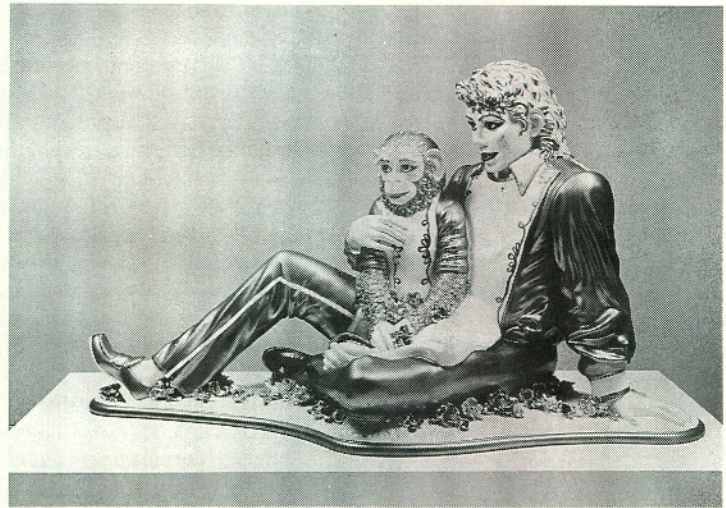
Wat schoonheid is, weet niemand precies. Eén ding is zeker, schoonheid wordt uitgedaagd door haar tegendeel: het lelijke en afstotende. Maar ook wanneer ze grenst aan haar eigen karikatuur, dreigt schoonheid verloren te gaan; ook de kitsch daagt de schoonheid uit.

2 De barok, een aantasting van de klassieke schoonheid

In zijn 'Italienische Reise' doet Goethe verslag van zijn bezoek (1787) aan een villa op Sicilië, die letterlijk zo bizar is uitgemonsterd dat ieders gevoel voor schoonheid danig op de proef gesteld zal moeten zijn. Sculpturen van vrouwen met paardenhoofden, paarden met vrouwenhanden, mismaakte apen, hurkende draken en andere gedrochten vloeken met het 'klassieke' schoonheidsideaal van Goethe, wiens verslag voor ons onthullend is, omdat zijn gedachten bepalend zijn voor het huidige begrip van kunst en schoonheid. De villa, Palagonia, belichaamt alles wat ware kunst niet mag zijn. Zij is monstrueus, lelijk, en onvolmaakt. De villa is 'barok', een term uit de 18de eeuw, gebruikt om kunst en niet-kunst te onderscheiden.

3 Uitdaging van het bestaansrecht van schoonheid

Een halve eeuw later valt Baudelaire het bestaansrecht van de ware schoonheid aan, uit naam van het lelijke en wanstaltige. Schoonheid wordt niet langer gelijkgesteld met zuiverheid en harmonie, met natuurlijkheid en een vorm van perfectie. Het gedicht 'Une Charogne' uit de Fleurs du Mal evoceert een kadaver dat langs de kant van de weg ligt te rotten in de blakerende zomerzon. Baudelaire daagt de schilders uit dit bederf snel vast te leggen. In de 20ste eeuw wordt het rottend karkas van os of varken een aantal malen bron van inspiratie, zoals bij Soutine, Fautrier en Bacon. Maar het 'barokke' voorbeeld dat deze schilders, en ook Baudelaire, voor ogen staat, dateert van vroeger datum, namelijk Rembrandts 'geville os' uit 1655. Rembrandt nam in zijn werk wel vaker het lelijke en afstotende als attractiepunt, tot stoornis van zijn tijdgenoten.

Afb. 1. Jeff Koons, *Michael Jackson and Bubbles*, 1988.

4 Inwerking van de dood

Baudelaire is ook de schrijver van 'Eloge du maquillage', een lofrede op het kunstmatige spel van de verleiding, op de vrouw als sexobject. Niet alleen het lichaam in ontbinding, maar ook het lichaam dat zich optimaal etaleert en raffineert, brengt hem in verrukking. Baudelaire's universum omvat gelijktijdig extreme tegendelen. Het lichaam dat hem fascineert, verwijderd zich in beide gevallen zo ver mogelijk van een midden – van de natuur, die oorspronkelijk, puur en onschuldig zou zijn. Maar er bestaat een geheimzinnig punt waarin beide via een curve samenkomen: in beide gevallen is het lichaam een exces, toegewijd aan het verval, de inwerking van de dood. De 'maquillage' koestert de eeuwige jeugd. Oog in oog met het verval wordt dit tot staan gebracht door kleding, parfum en make-up. Ook hier ligt een uitdaging aan schilders, waarvan Warhols portretten van Marilyn Monroe, begonnen in 1962 na haar zelfmoord, getuigen door de felle, arbitrair aangebrachte kleuraccenten op haar verstarde gelaat. Bij Warhol hangt de fascinatie voor make-up samen met die voor de dood en ook hij zoekt schoonheid in uitersten.

5 Omkering van het schoonheidsideaal

De villa waarover Goethe zijn banvonnis

uitsprak, wordt nu in staat geacht de kunst een nieuwe impuls te geven. In 1989 vervaardigt de Amerikaan Patkin zijn 'Palagonia', waaruit zijn bewondering spreekt voor de virtuositeit, waarmee zijn barokke voorgangers het mismaakte en monstrueuze gestalte gaven. Dit kunstwerk is een tegenzet tegen het verachtelijke cynisme van zijn landgenoot Koons, die naar de barok lonkt met zijn polychrome 'varken', glimmende porseleinen 'Michael Jackson' en fotografisch precies geschilderde 'Ciciolina'. Koons negeert het verschil tussen de echte (historische) barok en haar karikaturale dubbelganger, de kitsch (afb. 1).

Patkin is niet als enige geschokt door de afwezigheid van ambivalentie: het verschil tussen echt en onecht, tussen kunst en kitsch is geschrapt. Maar juist op deze manier weet Koons (in tegenstelling tot Patkin) de negatieve kracht van de barok te bewaren. Immers, wie de kunst een goed hart toedraagt, moet zich wel verzetten tegen deze kitsch in het kwadraat.

Het ergste voor de kunst is dat Koons zelf zonder ironie beweert het beste met de kunst voor te hebben. Hij koestert het schoonheidsideaal van Goethe; zuiverheid en puurheid staan bij hem nog steeds voorop. Op deze strategie van overbelichting heeft de kunst opnieuw geen greep. De tegenstelling tussen kunst en barok, die mede door Goethe in het leven werd geroepen, blijft ook bij omkering van de polen intact.